

РЕЗЮМЕ

СОВРЕМЕННЫЕ ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ О РАЗВИТИИ ИСКУССТВОВЕДЕНИЯ В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УССР ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 40-Х – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 80-Х ГГ. XX ВЕКА

Гуменюк Т. И. (Ивано-Франковск)

В статье проанализировано состояние исследования истории развития искусствоведения, основных направлений развития искусства западных областей УССР во второй половине 40-х – первой половине 80-х гг. XX века.

Ключевые слова: искусствоведческая наука, соцреализм, советская эпоха, научное исследование, западные области УССР.

SAMMARY

MODERN DOMESTIC RESEARCHES ON STUDY OF ART DEVELOPMENT IN UKRAINE'S WESTERN AREAS IN USSR IN THE SECOND HALF OF THE 40-S AND IN THE FIRST HALF OF THE 80-S OF THE XX TH CENTURY

T. Gumenjuk (Ivano-Frankivsk)

The research on study of art history development, basic trends of Ukraine's western areas art development USSR in the second half of the 40-s and in the first half of the 80-s of the XX th century are analyzed in the article.

Keywords: study of art science, socio-realism, soviet days, scientific research, Ukraine's western areas in USSR.

УДК 94 (048.8): 378.4 (477.87) „Павленко”

ГРИГОРІЙ ПАВЛЕНКО: ОГЛЯД НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ

Мателешко Ю.П. (Ужгород)

У статті зроблено огляд наукової спадщини (монографії, статті) професора Григорія Васильовича Павленка. Розглянуто етапи та напрямки наукової діяльності вченого, охарактеризовано її особливості.

Ключові слова: Г.В.Павленко, історіографія, германістика, краєзнавство, методологія.

Григорій Васильович Павленко був одним із тих науковців-істориків, діяльність якого відбувалася на фоні принаймні двох епох (в політиці, науці, культурі і т.д.). Кожна з них залишила свій відбиток на творчості вченого. Радянська (марксистсько-ленінська) епоха заклала підвалини наукової діяльності Г.В.Павленка. Пострадянський період, що характеризується перш за все кризою історичної науки та пошуками виходу із глухого кута, розширив можливості для сприйняття нових ідейних течій та напрямків досліджень.

Про життєвий і творчий шлях Г.В.Павленка написано декілька десятків праць. Це в основному короткі статті під авторством М.Вегеша та М.Олашина [4; 5; 6; 8; 15 та ін.]. Найбільш серйозними виданнями є бібліографічний покажчик, складений М.М.Вегешем і М.В.Олашиним [7], та біографічна стаття професора Вегеша [3]. Оскільки названі дослідники досить вичерпно висвітлили біографію Г.В.Павленка, цю тему ми залишаємо поза увагою. Натомість спробуємо в дечому доповнити їх, перш за все за рахунок аналізу тих праць вче-

ного, на яких згадані автори не акцентували увагу.

У науковій діяльності Григорія Павленка умовно можна виділити два періоди та чотири основні тематики наукових досліджень. В перший, радянський період, відбувається становлення Г.В.Павленка як науковця. Праці вченого цього етапу є типовим зразком марксистсько-ленінської історіографії, а основною тематикою наукових досліджень виступає німецька соціал-демократія останньої третини XIX – початку XX ст. З початку 1990-х рр. починається другий етап, що характеризується перш за все розширенням тематики наукових пошуків Г.В.Павленка. Попередні теми поступають місцем таким питанням, як українсько-російсько-німецькі зв'язки, історія Закарпаття, теоретичні проблеми історичної науки тощо. Попри це, професор Павленко, не відмовився від базових положень марксизму і після розпаду СРСР (на відміну від тих, які „перфарбувались” з червоного в жовто-блакитний колір). Про це яскраво свідчать деякі з його праць 1990-х – початку 2000-х років (однак, більшість з них вже не має ідеологічного „бага-

жу”).

Висвітлюючи радянський етап наукової творчості Г.В.Павленка, ми виходимо з того, радянська історична наука нічим „не гірше” і „не ліпше” інших шкіл та напрямків, а становить собою особливий, унікальний та специфічний напрямок світової історичної науки.

Професор Григорій Павленко – один із знаних дослідників німецької соціал-демократії останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. Це провідна тематика його наукових пошуків, якій Григорій Васильович присвятив кандидатське та докторське дисертаційні дослідження.

Кандидатську дисертацію „Німецька соціал-демократія і аграрне питання (1890-1895)” Г.В.Павленко захистив на спеціалізованій вченій раді при Московському педінституті у червні 1966 р. 19 квітня 1982 р. на засіданні Спеціалізованої ради при Київському ордену Леніна державному університеті ім. Т.Г.Шевченка відбувся успішний захист його докторської дисертації на тему „Проблема союзу робітничого класу і селянства в німецькій соціал-демократії в період вступу в епоху імперіалізму в останній третині ХІХ – початку ХХ ст.” Всі опоненти підкреслили високий науковий рівень дисертації, комплексне, багатопланове дослідження теми, її широку джерельну базу. Автор увів у науковий обіг велику кількість нових матеріалів, почерпнутих як з вітчизняних архівів, так і архівів НДР. Один з опонентів, проф. І.М.Кулинич, відмітив, що на той час це найбільш глибока робота в марксистсько-ленінській історіографії з даного питання [9, с.217 – 218].

Досліджуючи селянське (аграрне) питання в теорії і практиці німецької соціал-демократії, вчений підсумовує, що Соціал-демократична партія Німеччини виявилася безсилою творчо розв’язати аграрне питання. І це була не просто слабкість її вождів і теоретиків – це була історично зумовлена серйозна слабкість німецького робітничого руху, котра сприяла в період імперіалізму поширенню ревізійнізму в його рядах [19, с. 67].

У монографічному дослідженні „Вильгельм Вейтлінг” [22] вчений вперше в історіографії зробив успішну спробу всебічно висвітлити життя і діяльність одного із представників німецького робітничого руху, теоретика утопічного зрівняльного комунізму. Базуючись на досягненнях попередньої історіографії, використовуючи цілий ряд нових джерел і матеріалів, автор прослідкував життєвий шлях одного з перших німецьких революціонерів, формування його світогляду, дав оцінку його ідейній спадщині, спробував визначити його роль і місце в історії німецького і міжнародного руху домарксівського періоду.

У 1998 р. Г.Павленком у співавторстві з І.Мазуром написана стаття про одного з лідерів

німецької соціал-демократії К.Каутського („Карл Каутський – марксист чи крипторевізіоніст?”). Відповідь на це питання автори відносять до проблематичних, оскільки „в теперішній час відбувається переоцінка розуміння марксизму, який досить однобоко трактувався радянською історіографією” [12, с. 142].

Перу професора Павленка належать деякі праці, присвячені зв’язкам видатних діячів російського революційного руху з німецькою соціал-демократією. Одна з них (монографія) присвячена стосункам вождя світового пролетаріату В.І.Леніна з Німеччиною, зокрема німецьким робітничим рухом [21]. Як зазначає автор, з дитинства добре володіючи німецькою мовою, Ленін на протязі всього життя був тісно зв’язаний з німецьким світом, уважно слідував за розвитком Німеччини, її історією, економікою, культурою. Та особливо він був зв’язаний з німецьким робітничим рухом, будучи одним із кращих його знавців. Адже саме тоді центр міжнародного робітничого руху знаходився в Німеччині, а німецька соціал-демократія була керівною силою II Інтернаціоналу та зразком для наслідування. У Лейпцігу був видрукований перший номер „Іскри”, а в Мюнхені написані праці „Що робити?” та „Аграрне питання і „критики” Маркса” (вперше підписані псевдонімом „Ленін”). 3-й Штутгартський конгрес II Інтернаціоналу 1907 року був першим конгресом, у роботі якого брав участь Ленін і більшовики. Саме на цьому конгресі вперше були встановлені тісні контакти Леніна з німецькими лівими силами, лівими силами інших країн, що знаменувало собою початок нового етапу в міжнародному робітничому русі [21, с. 4 – 6].

Досвід німецької соціал-демократії, на думку Григорія Павленка, вплинув і на Леніна, і на Росію. Ленін, на думку автора, взяв від неї все краще і уникнув її слабкостей і помилок [21, с. 6 – 7].

Зв’язкам іншого видатного російського революціонера, Максима Горького, з Німеччиною присвячена праця „М.Горький в Германії”. Як зазначає автор, ім’я та твори великого російського письменника Максима Горького в Німеччині стали широко відомими вже на початку ХХ століття. З цього часу ім’я письменника не сходить зі сторінок німецьких газет і журналів. У свою чергу М.Горький уважно стежив за суспільним і культурним розвитком Німеччини, добре знав німецьку літературу. Беручи участь в російському революційному русі, Максим Горький встановлює заочні контакти з керівництвом німецької соціал-демократії. [29, с. 167]. Г.В.Павленко відмічає, що поїздка Горького до Берліна 1906 р. була здійснена не для того, щоб пожати літературні лаври, а з метою повернути німецьку суспільну думку до російської революції, допомогти жертвам царизму

матеріально. І багато чого з цього йому вдалося зробити. Німецькі соціал-демократи (та й інші сили) допомогли як ідеологічно, так і матеріально справі російської революції. [29, с. 168 – 171].

Перу Григорія Павленка належать праці, присвячені західнонімецькій історіографії з питань робітничого руху. Вчений негативно відносився до правореформістської інтерпретації істориками ФРН німецької соціал-демократії і ось чому: „Буржуазно-реформістская историография ФРГ немало потрудились над тем, чтобы скрыть от широких трудящихся масс, особенно от того поколения, которое выросло после второй мировой войны, революционные традиции немецкого пролетариата”. Її підвищений інтерес до цього питання диктується „стремлением монополистической буржуазии и правого крыла социал-демократии подорвать рабочее движение изнутри, попытаться „интегрировать” его в систему капитализма” [2, с. 180.].

Досить однобоко, на думку Г.В.Павленка, істориками ФРН висвітлювалася і особа „залізного канцлера” Німеччини Отто Фон Бісмарка. Піднімаючи на щит Бісмарка, ідеологи та політики Західної Німеччини, на думку вченого, проводять паралель між Німеччиною 60-х рр. ХХ ст. і 60-х рр. ХІХ ст., коли Бісмарк, здійснюючи політику „заліза і крові”, починав створювати із розрізнених німецьких земель єдину прусько-німецьку мілітаристську імперію [18, с. 133 – 134.]. Цим самим західнонімецькі історики та ідеологи підігрують націоналістичні і шовіністичні настрої серед західнонімецького населення, щоб полегшити втілення в життя своїх реваншистських цілей. Отже, на думку Григорія Павленка, підвищений інтерес західнонімецької історіографії до проблем об’єднання Німеччини за Бісмарка диктується не науковими, а політичними міркуваннями [20, с. 160.].

Григорій Васильович був активним учасником багатьох престижних всеукраїнських, всесоюзних та міжнародних конференцій. Одна з них відбулася 16 і 17 червня 1987 р. в Інституті загальної історії АН СРСР. Тема конференції – „Німецький юнкерсько-буржуазний імперіалізм на початку ХХ століття (особливості, класова боротьба, зовнішня експансія)”. Відмітимо, що в конференції взяли участь видатні вчені з НДР – співробітники Центрального інституту історії АН НДР у Берліні – проф. В.Гуче, доктори Б.Кауліш і Г.Фессер, а також багато радянських фахівців, зокрема співробітники Інституту загальної історії АН СРСР, інших наукових установ і навчальних закладів Москви, Ленінграда, Риги та інших міст. На цю конференцію було запрошено і професора Павленка, який висвітлював питання про місце і роль „середніх прошарків” у класовій боротьбі в Німеччині перед Першою світовою війною [1, с. 219].

Особливе місце в науковій спадщині Григорія Павленка займають дослідження *українсько-німецьких зв’язків*. Автору належить ряд розвідок про зв’язки визначних діячів України з Німеччиною, німецьким культурним світом.

Так, про місце Німеччини і німців в житті і творчості Тараса Шевченка Григорієм Васильовичем написана окрема монографія [24].

Дана проблема, зазначає автор, не була ще предметом спеціального дослідження в шевченкіанстві. Літературознавці займалися головним чином рецепцією творів Шевченка німецькою мовою, процесом входження Шевченка в німецьку літературу. Між тим, як свідчать матеріали, Німеччина, німці, німецька культура займали неабияке місце в житті і творчості видатного українця.

„Тарас Григорович Шевченко, – робить висновок Григорій Васильович, – не був випадковим гостем у німецькому світі. Він був вірним сином українського народу, його ментальності, але одночасно він увібрав у себе і все краще із скарбниці світової культури, в тому числі і німецької, і став другом і захисником всіх, хто боровся і бореться за щастя і свободу народів” [24, с. 34.].

Досить багато уваги професор Павленко присвятив іншому визначному діячеві України – Івану Франку. Причому, ця тематика цікавила науковця як в радянській, так і в пострадянській періоди. „У сучасному франкознавстві, – писав Г.В.Павленко у 1999 р., – з одного боку, помітна певна реакція проти Франка, навіть звинувачення його в „атеїзмі”, „пропаганді марксизму” тощо. З другого боку, спостерігається спроба зобразити великого Каменяра взагалі ворогом атеїзму і марксизму, таким собі богобоязким чоловічком, що тільки й те робив, що шукав розв’язання всіх соціальних проблем лише в Біблії. І перша, і друга точки зору – антинаукові. На місце спрощених оцінок І.Франка радянської доби робиться спроба нав’язати нові, такі ж далекі від істини, як і попередні. Вони не враховують тієї обставини, що кожна творча особистість, а тим більше така складна, як Франко, постійно знаходиться у творчих пошуках, постійно розвивається та проходить у своєму житті різні етапи розвитку” [32, с. 204].

У статті „Роль і місце І.Я.Франка в міжслов’янських і слов’яно-німецьких культурних зв’язках” (2000 р.) досліджуються взаємозв’язки великого Каменяра, який представляв українську культуру, з культурами інших народів, зокрема німецького. „Без перебільшення можна твердити, – пише автор, – що в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. ніхто так багато не зробив для міжслов’янського єднання і взаєморозуміння, для ознайомлення народів Слов’янщини з кращими культурними здобутками і надбаннями німецького народу, а німецького народу – з кра-

щими духовними досягненнями слов'янських народів, і в першу чергу українського народу, як великий Каменяр». Великий інтернаціоналіст, Франко, за Г.В.Павленком, будучи противником хутірської відрубності, вів титанічну працю, щоб розширити обмін духовними надбаннями народів. Сформувавшись як письменник і мислитель під значним впливом ідей марксизму, Франко вірив, що в той час як система капіталістичної експлуатації і зиску роз'єднує народи, соціалізм, навпаки, об'єднує їх в братерську сім'ю [37, с. 15 – 16].

Заслугою Григорія Павленка як франкознавця є й те, що він опублікував найбільш характерні рапорти царських чиновників про книги Франка за 1909 – 1914 рр. і відповідні постанови Центрального комітету іноземної цензури та Головного управління у справах друку Міністерства внутрішніх справ Росії, більшість з яких ніколи не публікувалися і які знаходяться в Центральному державному історичному архіві Петербурга [32, с. 204.].

Декілька досліджень професор Павленко присвятив проблемі навчання українських та російських студентів в університетах Німеччини (XVI – XVIII ст.)

Українські студенти, зазначає Г.В.Павленко, вчилися в німецьких університетах з дня їх заснування. З XVI ст. потік студентів став масовим, причому з обох частин України. В наступному столітті в університетах Німеччини вчилося ще більше українців. В XVII ст. встановлюються більш тісні контакти між навчальними закладами України і Німеччини, зокрема Галльським університетом та Києво-Могилянською академією. Наслідком цього стало, зокрема, стажування українських вчених та викладачів у Німеччині. Серед видатних діячів України, що завдячують своїй освіті німецьким університетам, автор називає Павла Русина, Станіслава Оріховського, Феофана Прокоповича, Івана Полетику, Кирила Розумовського та ін. [35, с. 142 – 148].

Якщо українські студенти в університетах Німеччини з'явилися фактично з часів їхнього відкриття, то поява перших організованих груп студентів з Росії в німецьких університетах, зазначає Григорій Васильович, відноситься до першої половини XVIII ст. і пов'язано з реформаторською діяльністю Петра I. Облаштування Росії на нових началах вимагало все більше грамотних людей, а Києво-Могилянська академія вже не могла задовільнити зростаючі потреби в людях з вищою освітою. Велика французька революція і наполеонівські війни призупинили потік студентів з Росії. Але після 1815 року рух російських студентів знову активізувався, апогей чого припав на кінець XIX – початок XX ст. [34, с. 136 – 141].

З початку 1990-х років Григорій Павленко активно займається проблемами історії Закарпаття. Він був ініціатором створення та першим редактором наукового збірника „Карпатика” (виходить з 1992 р.). В 1993 р. під його керівництвом вийшла „Історія Ужгорода” [10] (він же, як один із авторів цієї книги, написав розділ „Ужгород в епоху феодалізму та його кризи”), а в 1998 р. побачила світ „Історія Мукачєва” [11]. Г.В. Павленко – співавтор колективної монографії „Нариси історії Закарпаття” (1995 р.) [14]. Ним написаний розділ „Встановлення влади Габсбургів у Закарпатті. Антигабсбурзька і антифеодальна боротьба трудящих (кінець XVII – XVIII ст.)”.

В 1997 році Григорій Васильович видає універсальний довідник „Діячі історії, науки і культури Закарпаття: Малий енциклопедичний словник” [27]. Дане видання, незважаючи на деякі недоліки, – одне з перших у своєму роді. Тут подаються відомості про діячів, які або народились і жили на Закарпатті, або своїм життям, діяльністю чи творчістю були тісно пов'язані з нашим краєм. Матеріал охоплює постаті від найдавніших часів по сьогодні, але таких, чий життєвий шлях вже скінчився. Крім біографічних даних, оцінки наукової чи культурної спадщини, в кінці кожної статті автор подає перелік праць про того чи іншого діяча. Через два роки виходить друге видання словника [31], яке доповнене більш як 60-ма новими біо-бібліографічними довідками. У новому виданні подаються (по можливості) і зображення діячів, про яких йде мова.

Особливе місце в краєзнавчій спадщині Г.В.Павленка займає дослідження історії німецького населення, яке здавна мешкало в нашому краї. Цій проблемі присвячена монографія та декілька статей.

Як зазначає дослідник, німці відкрили для себе Закарпаття ще в епоху Великого переселення народів. Селилися вони тут і в період Середньовіччя, Новий і Новітній час. Та найбільший пік німецької колонізації припадає на XVIII – XIX ст. Саме тоді на Закарпатті склалася ціла система німецьких поселень від Мукачєва до Рахова. Переселяючись у свій час з районів, які в економічному і культурному відношенні стояли вище районів поселення, німецькі колоністи перенесли на нові землі, що освоювали, більш високі форми виробництва, економічного співжиття та побутової культури. [25, с.61]. Отже, найбільш характерною рисою німецької колонізації на Закарпатті XVIII – початку XIX ст. професор Павленко вважає те, що її представники уособлювали собою вже в значній мірі буржуазний спосіб виробництва і своєю виробничою діяльністю об'єктивно сприяли підризу феодальних відносин, які були ще панівними в краї. Саме завдяки цій обставині Мукачівсько-

Чинадівська домінія Шенборна стала найбільш розвиненим товарним господарством Закарпаття другої половини XVIII – початку XX ст. [25, с.62].

Підсумовуючи дослідження, Григорій Павленко пише: „Без перебільшення можна твердити, що роль німецьких колоністів в економічному і культурному розвитку Закарпаття XVIII – XIX ст. була набагато більшою їх кількості. Тривале контактування місцевого населення (українського, русинського) з німецькими колоністами, німецьким етнічним світом в цілому, позитивно впливало на його соціально-економічний і культурний розвиток. Воно раніше, ніж населення інших областей України, познайомилося і перейняло певні елементи виробничої діяльності і побуту німців: їх працьовитість, організованість, практицизм, терпеливість, уміння стійко переносити життєві незгоди, толерантне ставлення до представників інших народів і релігій. Саме ці до певної міри специфічні риси формування національного характеру українського населення Закарпаття і по сьогодні відчутні, коли порівнювати його з українським населенням інших областей України.” [25, с. 63].

Об'єктом досліджень вченого були і німці Закарпаття XX ст. Як зазначає дослідник, зі вступом у XX століття роль німців в економічному житті краю стає помітно меншою. Зменшуються темпи приросту німецького населення, та й сама його кількість [33, с. 155.]. На це, поміж іншого, у великій мірі вплинула Друга світова війна, в результаті якої багато німців виїхало за кордон. Крім того, їх масово вивозили на примусові роботи в східні області України і Росії. З початком „відлиги” частина німців поступово повертається в Закарпаття, а решта, особливо з 60-х років, виїздить у ФРН, НДР, Австрію. В результаті цих міграцій чисельність німців Закарпаття є на сьогодні невеликою. [33, с. 156 – 158.].

Досить багато уваги Г.В.Павленко приділяв відомим закарпатським діячам, які так чи інакше впливали на історичний та культурний розвиток нашого краю.

В статті „Едвард Еган: міфи і реальності” дослідник дає загальний аналіз та оцінку діяльності керівника „Верховинської господарської акції”. Автор пише, що Еган не подобався ні лівим раніше (підтримував приватну селянську власність), ні правим тепер (захисав бідних селян). Заслуга Егана полягала в тому, що той зібрав матеріал про зубожіння верховинців і висунув конкретні пропозиції для покращення їхнього становища. Найбільше досягнення Верховинської акції полягало, за Григорієм Павленком, в практичній допомозі селянам гірських районів: сприяння підвищенню рівня агрокультури, організація кредитних коо-

перативів тощо. Слід сказати, що автор не ідеалізує Егана, зазначаючи, що Верховинська акція одночасно служила і справі мадяризації краю [28, с. 180 – 182.].

Григорію Павленку належить декілька біографічних праць про викладачів Ужгородського університету, зокрема М.М.Лелекача, Ф.М.Потушняка та Я.І.Штернберга.

Аналізуючи науковий здобуток Миколи Лелекача, проф. Павленко відмічає значний внесок вченого у дослідження історії культури Закарпаття доби феодалізму [30, с. 9 – 11].

Характеризуючи Якова Штернберга як дослідника історії угорсько-російсько-українських відносин, Г.В.Павленко відмічає, що ця тема була провідною у науковому доробку вченого. „Заслуга вченого, – пише Григорій Васильович, – полягає в тому, що він вперше поставив тему українсько-російсько-угорських зв'язків на справжній науковий ґрунт, перелопатив величезні пласти історичного і культурного матеріалу, починаючи від Київської Русі і закінчуючи серединою XIX ст., знайшов сотні й сотні доказів глибоких історичних, наукових і культурних зв'язків між Угорщиною і її східними сусідами – Україною і Росією” [36, с. 25 – 26].

Досить оригінальною є стаття, присвячена Федору Потушняку. Вона базується на студентських спогадах Григорія Павленка та його дружини Марти. Автори згадують і поїздки Потушняка на мопеді за археологічними скарбами Закарпаття, і спекуляції студентів, які приносили своєму вчителю „фальшиві” скарби та ін. Як відмічають колишні студенти, Ф.Потушняк не знав марксизму. Коли ж на лекцію до нього приходив перевіряючий, то лектор переходив до нової загальної теми, або виймав якісь карточки і зачитував перші-ліпші цитати із творів „класиків”, які не мали жодного відношення до теми. „Здавалось, що людина говорить уві сні, і що вона говорить зрозуміти було неможливо”. Автори виділяють літературний дар Потушняка – він міг буквально двома-трьома словами створити образ, який врзувався в пам'ять. Доказом цього є уривки із лекцій Федора Михайловича, які цитують його колишні студенти! [38, с. 40 – 41]. Читаючи цю „живу” та надзвичайно емоційну статтю, здається, що автори тільки вчора були на лекціях визначного науковця.

Певний інтерес викликає книга Г.В.Павленка „Василь Добруник – фермер із села Угля (Роздуми про те, чи прокормлять нас закарпатські „міні-фермери”)” (1996 р.). Вона цікава тим, що поряд з висвітленням життєвого шляху Василя Добруника, його життєвих університетів, автор ділиться своїми роздумами щодо Радянського союзу, колгоспної системи, проводить історичні паралелі тощо. Висвітливши процес переростання простого, але кмітливого, працьовитого та цілеспрямованого заробітчанина

в найбільшого закарпатського фермера, автор приходиться до висновку, що Василь Добруник не правило, а виняток, оскільки його фермерське господарство дуже різниться від сотні дрібних закарпатських ферм, які порівняно з господарством Добруника є малорентабельними. „Чому Добруник здає більше тваринницької продукції, ніж всі закарпатські фермери разом взяті?” – запитує автор. А відповідь дуже проста: „Бо фермерських господарств на Закарпатті сьогодні немає, бо господарства до 5 га, згідно світової статистики, відносяться до дрібних селянських господарств”. Крім мізери землі, ці господарства не насичені капіталами. Далі Григорій Васильович підсумовує: „Ті, хто робить ставку на цих „фермерів” і сподівається, що саме вони забезпечать нам безбідне життя, а промисловість – сировиною, – у кращому випадку вводять громадськість в оману” [26, с. 48].

Щоб пересвідчитись в „рентабельності” дрібних господарств, автор робить короткий екскурс в минуле (розділ „Як жили селяни Закарпаття в минулому” [26, с. 56 – 77]) і приходиться до висновку, що за всю історію Закарпаття дрібні селянські господарства ледве зводили кінці з кінцями. Г.В.Павленко позитивно ставиться до впровадження колгоспів на Закарпатті, які сприяли розвитку соціальної та культурної сфери життєдіяльності селянина.

Через слабкість теперішнього фермерства, „розвалювати” колгоспи і радгоспи (причину їх падіння слід шукати не в формі господарювання, а в карному кодексі), на думку автора, наразі передчасно хоча б тому, що їм немає на сьогодні альтернативи. Цю думку поділяє і В.Добруник, який виступає за змагання різних форм власності (приватної, кооперативної, державної). Основний принцип корисності господарства – його рентабельність, а не якісь ідеологічні та політичні переконання [26, с. 49 – 51].

Важливою науковою проблемою, якою цікавився професор Павленко, є *теорія та методологія історичної науки*. В статті „Українська історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи” (1996 р.), написаної у співавторстві з Олегом Мазурком, відбиті основні погляди вченого з цих питань.

Вихід із теперішньої ситуації кризи історичної науки, яка у великій мірі була породжена радянським догматизмом та впливаючою з нього однобічністю у висвітленні подій, дослідниками бачиться в переході від гносіологічного монізму до пізнавального плюралізму, який би максимально об’єднав в єдине ціле різні філософсько-історичні і теоретико-методологічні підходи до вивчення історії людства. „Загальна потреба дня полягає в тому, щоб перейти від конфронтації різних шкіл і напрямків в історичній науці до їх творчого співробітництва. Лише це може подолати кризу у

світовій і вітчизняній науці”. Конфронтація прихильників марксистської історіографії з представниками немарксистських підходів нанесла шкоду історичній науці, збіднила її і примітивізувала. Виникла загроза того, про що говорив ще Марк Блок: „безпідставні звинувачення тут же будуть змінюватися бездумними реабілітаціями.” „Що змінилося з цієї точки зору у нашій національній українській історіографії за останнє десятиріччя?” – запитують автори. Відповідь проста: „Майже нічого. Вона і далі продовжує залишатися такою ж ідеологізованою і політизованою, як і раніше. Про плюралізм думок в історії багато мовиться, але майже нічого не робиться” [13, с. 5 – 6].

Одна з причин кризи полягає в ізоляції української історичної науки від світової, відсутність міжвузівських контактів з іншими країнами, недостатнє ознайомлення з надбаннями світової історичної науки. Автори наголошують на необхідності вивчення історії України не ізольовано від історії інших регіонів, а в тісному контакті з ними, намаганні розкрити ті спільні закономірності, що лежать в основі історії України і Росії – з одного боку, історії України, Західної Європи – з іншого. [13, с. 8 – 9].

Г.В.Павленко та О.С.Мазурок вважають, що потрібно якомога швидше відійти від огульного заперечення всього того, що було напрацьовано радянською історичною наукою і що витримало перевірку часом. Зокрема, необхідно зберегти формаційний підхід до історії, особливо коли мова йде про великі відрізки часу. Програмні походи проти марксизму, на думку авторів, зробили ведмежу послугу історичній науці: „Відкинувши марксизм, ми не знайшли йому будь-якої заміни, а дух руйнації не компенсується висуненням і обґрунтуванням нових концептуальних положень”. Все це призвело до теоретичного нігілізму, що у свою чергу призвело до нарративізму. [13, с. 10 – 14].

Отже, наукова спадщина Григорія Васильовича Павленка є об’ємною та багатогранною. Вихований в душі марксистсько-ленінської ідеології та методології, науковець стає одним із відомих радянських германістів (дослідників німецької соціал-демократії). Зміна епох, пов’язана із становленням історичної науки незалежної України, відкрила для вченого нові можливості для наукової творчості. Виявившись відкритим для сприйняття нових ідей та концепцій, Г.В.Павленко починає критично осмислювати радянську спадщину, але не відмовляється від базових положень марксизму. Крім того, вчений починає досліджувати нові теми, актуальні для новітнього періоду української історії (українсько-німецькі зв’язки, невідомі сторінки історії Закарпаття, методологічні проблеми сучасної української історичної науки тощо).

1. Айзин Б.А. Обсуждение проблем германского империализма историками СССР и ГДР // Новая и новейшая история. – 1987. – № 6. – С. 218 – 220.
2. Борозняк А.И., Павленко Г.В. История германской социал-демократии в правореформистской интерпретации // Вопросы истории. – 1976. – № 6. – С. 180 – 187.
3. Вегеш М. Григорій Павленко // Історичні дослідження. Українська історична наука в портретах (XIX – XX ст.) – Ужгород, 2000. – Т.V. – С. 246 – 278.
4. Вегеш М.М. Григорію Павленку – 65 // Carpatica-Карпатика. Вип. 10. – Ужгород, 2001. – С. 344 – 347.
5. Вегеш М. Григорій Васильович Павленко: 70-річчя з дня народж. вченого-історика (1936 – 2001) // Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2006 рік: Реком. бібліогр. посіб. – Ужгород, 2005. – С. 172 – 175.
6. Вегеш М., Олашин М. Відомий вчений і педагог: (До 60-річчя від дня народження професора Григорія Павленка // Новини Закарпаття. – 1996. – 20 квітня.
7. Вегеш М.М., Олашин М.В. Григорій Васильович Павленко: Бібліографічний покажчик. – Ужгород, 1996. – 47 с.
8. Вегеш М., Олашин М. Павленко Григорій Васильович // Українські історики ХХ століття: Біобібліогр. довід. Серія українські історики. Вип. 2, част. 1. – К. – Львів, 2003. – С. 245 – 246.
9. Гончар Б.М. Защита докторской диссертации Г.В.Павленко 19 апреля 1982 г. на заседании Специализированного совета при Киевском ордена Ленина государственном университете им. Т.Г.Шевченко // Новая и новейшая история. – 1982. – № 5. – С. 217 – 218.
10. Історія Ужгорода / Ред. і кер. авт. кол. Г.Павленко. – Ужгород, 1993. – 223 с.
11. Історія Мукачева. В 2-х т. / Ред. і кер. авт. кол. Г.Павленко. – Ужгород, 1998. – Т.1. З найдавніших часів до 1918 р. – 264 с.
12. Мазур І. Павленко Г. Карл Каутський – марксист чи крипторевізіоніст? // Науковий вісник УжДУ. Серія „Історія”. Вип. 2. – Ужгород, 1998. – С. 136 – 143.
13. Мазурок О., Павленко Г. Українська історична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи // Проблеми української історіографії: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 30-річчю Українського історичного товариства і журналу „Український історик”. 2 березня 1996. – Мукачево: Елада, 1996. – С. 5 – 29.
14. Нариси історії Закарпаття. – Т.1 (з найдавніших часів до 1918 року) / Відп. ред. І.Гранчак. – Ужгород, 1993. – 436 с.
15. Олашин Н. Верность призванию: Професору Г.В.Павленко – 60 // Единство-плюс. – 1996. – 20 апреля.
16. Павленко Г.В. Проблема союзу робітничого класу і селянства в німецькій соціал-демократії: (До питання про оцінку аграрної дискусії 1894 – 1895 рр. в історіографії) // Тези доповідей до ювілейної наукової конференції, присвяченої 20-річчю Ужгородського державного університету. Серія історична (жовтень 1965 р.) – Ужгород, 1965. – С. 125 – 136.
17. Павленко Г.В. Теорія і практика німецької соціал-демократії з аграрного питання (1890 – 1895 рр.) // Тези доповідей до ХХ щорічної наукової конференції УжДУ. Серія іст. наук. – Ужгород, 1966. – С. 80 – 91.
18. Павленко Г.В. Бисмарк – кумир западногерманских реакционных историков // Новая и новейшая история. – 1968. – № 5. – С. 133 – 137.
19. Павленко Г.В. Борьба марксизму проти опортунізму по селянському питанню у німецькій соціал-демократії (60 – 90-ті роки ХІХ століття). – Ужгород, 1969. – 68 с.
20. Павленко Г.В. Бисмарк, Германская империя и уроки истории (обзор западногерманской реакционной историографии) // Новая и новейшая история. – 1971. – № 5. – С. 153 – 162.
21. Павленко Г.В. В.І.Ленін і німецький робітничий рух (1895 – 1914 рр.) – Ужгород, 1971. – 80 с.
22. Павленко Г. В. Вильгельм Вейтлинг. – М.: Мысль, 1985. – 173 с.
23. Павленко Г.В. Велика французька революція і Закарпаття // Carpatica – Карпатика. Вип. 1. Актуальні проблеми історії і культури Закарпаття. – Ужгород, 1992. – С. 74 – 93.
24. Павленко Г.В. Німеччина і німці в житті і творчості Т.Г.Шевченка. – Ужгород, 1995. – 54 с.
25. Павленко Г.В. Німці на Закарпатті. – Ужгород, 1995. – 73 с.
26. Павленко Г.В. Василь Добруник – фермер із села Угля (Роздуми про те, чи прокормлять нас закарпатські „міні-фермери”). – Ужгород, 1996. – 89 с.
27. Павленко Г.В. Діячі історії, науки і культури Закарпаття: Малий енциклопедичний словник. – Ужгород, 1997. – 102 с.
28. Павленко Г.В. Едвард Еган: міфи і реальності // Науковий вісник УжНУ. Серія: Історія. Вип. 2. – Ужгород, 1998. – С. 180 – 182.
29. Павленко Г. М.Горький в Германии // Науковий вісник УжДУ. Серія: Історія. Вип. 2. – Ужгород, 1998. – С. 167 – 173.

30. Павленко Г.В. М.Лелекач як дослідник історії культури Закарпаття доби феодалізму // Науковий вісник УжДУ. Серія: Історія. Вип. 2. – Ужгород, 1998. – С. 9 – 11.
31. Павленко Г.В. Діячі історії, науки і культури Закарпаття: Малий енциклопедичний словник. – Ужгород, 1999. – 196 с.
32. Павленко Г.В. Іван Франко і царська цензура (1909 – 1914 рр.) // Carpatica – Карпатика. Вип. 6. Етнічні та історичні традиції населення Українських Карпат кінця XVIII – XX ст. – Ужгород, 1999. – С. 204.
33. Павленко Г.В. Німці на Закарпатті: колонізаційні і міграційні процеси у XVIII – XX ст. // Carpatica – Карпатика. Вип. 6. Етнічні та історичні традиції населення Українських Карпат кінця XVIII – XX ст. – Ужгород, 1999. – С. 143 – 160.
34. Павленко Г.В. Первые организованные группы студентов из России в германских университетах (XVIII век) // Науковий вісник УжДУ. Серія: Історія. Вип. 3. – Ужгород, 1999. – С. 136 – 142.
35. Павленко Г.В. Українські студенти в університетах Німеччини (XVI – XVII ст.) // Науковий вісник УжДУ. Серія: Історія. Вип. 3. – Ужгород, 1999. – С. 142 – 150.
36. Павленко Г.В. Я.І.Штернберг як дослідник історії угорсько-російсько-українських відносин нового часу // Науковий вісник УжДУ. Серія: Історія. Вип. 4. – Ужгород, 1999. – С. 25 – 27.
37. Павленко Г.В. Роль і місце І.Я.Франка в міжслов'янських і слов'яно-німецьких культурних зв'язках // Науковий вісник УжДУ. Серія: Історія. Вип. 5. – Ужгород, 2000. – С. 15 – 21.
38. Павленко Г., Павленко М. Федір Михайлович Потушняк очима студентів-істориків // Carpatica – Карпатика. Вип. 9. Науково-педагогічна діяльність та літературна творчість Федора Потушняка (до 90-річчя від дня народження). – Ужгород, 2001. – С. 39 – 43.
39. Павленко Григорій Васильович // Олашин М.В. Історичний факультет Ужгородського національного університету: Бібліографічний довідник. – Ужгород: Гражда, 2010. – С. 67 – 69.
40. Пам'яті професора Григорія Павленка: [Некролог] // Науковий вісник УжНУ. Серія: Історія. Вип. 6. – Ужгород, 2002. – С. 180.

РЕЗЮМЕ

ГРИГОРИЙ ПАВЛЕНКО: ОБЗОР НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ

Мателешко Ю.П. (Ужгород)

В статье сделан обзор научного наследия (монографии, статьи) профессора Григория Васильевича Павленко. Рассмотрены этапы и направления научной деятельности ученого, охарактеризовано ее особенности.

Ключевые слова: Г.В.Павленко, историография, германистика, краеведение, методология.

SUMMARY

GRIGORY PAVLENKO: REVIEW OF THE SCIENTIFIC HERITAGE

Y.Mateleshko (Uzhhorod)

In the article is made an overview of the scientific heritage (monographs, articles) of Grigory Pavlenko. The stages and directions of scientific activity of scientist are considered, her features are described.

Keywords: G.Pavlenko, historiography, German studies, study of a particular region, methodology.